

**O LUCRARE
MONUMENTALĂ
ÎN PROBLEMA
BASARABIEI
ȘI A TRATATULUI
DE LA 1812**

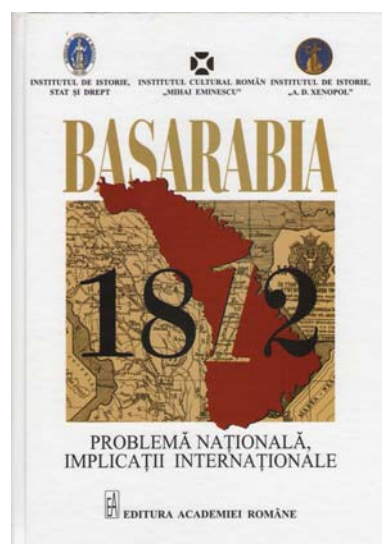
Dr., conf. cerc.
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC
Institutul de Istorie

În 2012 s-au împlinit 200 de ani de la semnarea Tratatului ruso-turc de Pace de la București în urma căruia teritoriul de răsărit al Principatului Moldovei (redenumit Basarabia) a fost anexat la Imperiul Rus. Consemnarea acestei aniversări nu avea cum să se limiteze la simple constatări, mai ales că evenimentul istoric în sine a generat de la bun început controverse în mediile științifice, politice și cele de informare în masă.

Locul aparte al actului politico-militar din 1812 în lanțul evenimentelor majore care au influențat și determinat destinul istoric al populației din spațiul dintre Prut și Nistru, tratarea lui unilaterală și tendențioasă de-a lungul timpului, precum și tentativele actuale de a exploata acest fapt istoric în scopuri speculative, străine interesului național, a impus realizarea unor acțiuni științifice și publice de amploare privind consemnarea împlinirii a 200 de ani de la anexarea teritoriului Basarabiei de Imperiul Rus și a consecințelor multiple ale ocupației țariste a ținutului în contextul istoriei naționale și al obiectivelor fundamentale de integrare europeană ale societății noastre.

În șirul acțiunilor referitoare la eveniment s-a înscris și Conferința științifică internațională *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale* desfășurată sub egida Academiei de Științe a Moldovei și a Academiei Române în zilele de 14-16 mai 2012 la Chișinău și Iași.

Comunicările prezentate la conferință au fost adunate într-un volum care recent a văzut lumina tiparului la prestigioasa Editură a Academiei Române. La lucrările conferinței au participat peste 200 de savanți cu renume în istoriografia contemporană națională și internațională, pentru volumul editat fiind selectate 77 de articole științifice după cum urmează: din Republica Moldova – 37, România – 34, Rusia – 6, Ucraina – 1, Finlanda – 1, Austria – 1,

Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale. Materialele conferinței științifice Chișinău – Iași, 14-16 mai 2012. Editura Academiei Române, 2014. 1117 p.

Letonia – 1, Lituania – 2, Turcia – 1, Polonia – 1, Italia – 2.

Purtând antetul celor trei instituții organizatoare a Simpozionului Internațional: Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (reorganizat în Institutul de Istorie al AȘM), Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Filiala Iași a Academiei Române și Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău, lucrarea îi are în calitate de coordonatori pe cei doi directori de institute: prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti (Iași) și conf. cerc. dr. hab. Gh. Cojocaru (Chișinău). Volumul cuprinde un Cuvânt înainte, 2 mesaje de salut din partea celor două Academii de Științe. Studiile științifice sunt ordonate după principiul cronologico-tematic în trei capitole și alcătuiesc un impunător volum de 1117 pagini. Limita cronologică inferioară se află mult mai devreme de anul 1812, la rădăcinile problemelor abordate, iar cea superioară ajunge până în prezent, evidențiind repercusiunea evenimentului asupra evoluției vieții politice, sociale, economice, diplomatice, juridice și culturale a Republicii Moldova.

Cartea propune un spațiu amplu pentru dezbateri științifice în care sunt incluse multiple probleme. După cum anunță în „Cuvânt înainte” coordonatorii volumului, „... prin abordarea complexă și interdisciplinară a evoluțiilor istorice, prin reevaluarea și reconsiderarea diverselor procese, fenomene și evenimente de o importanță majoră pentru istoria noastră națională din ultimii 200 de ani” studiile vor contribui la reconstituirea obiectivă a trecutului, la o înțelegere mai profundă și mai adecvată a realităților politice, sociale, economice, culturale

și internaționale în strânsă conexiune cu destinul nostru, „la depășirea deformărilor de percepție în raport cu raptul politic și teritorial de la 1812, la cultivarea unei conștiințe istorice bazate pe adevărul științific”. Se vrea ca volumul să aibă nu doar o semnificație științifică, dar și un important impact public, servind drept reper pentru promovarea adevărului istoric, consacrat prin vocea și autoritatea istoriografiei naționale și internaționale.

Mesajele de salut înserate în continuare abordează critic problema anexării la Imperiul Rus. Academicianul Gheorghe Duca, președintele AȘM, a subliniat obiectivul major al evenimentului și anume: suscitarea interesului publicului larg vizavi de o problematică ce ține de trecut – *Tratatul de pace ruso-turc de la București din 16-28 mai 1812*, dar cu profunde rezonanțe în contemporaneitatea noastră. Domnia sa a subliniat faptul că „... la o distanță de două secole de la semnarea și punerea în aplicare a Tratatului de Pace de la București rămâne o datorie a istoricilor contemporani și nu numai a celor din Republica Moldova să definească măsura și modalitatea în care evenimentele anului 1812 au influențat procesele derulate ulterior” în această parte a Europei. Din partea Academiei Române, academicianul Dan Berindei a enunțat faptul că Academia Română nu a putut rămâne nepăsătoare și împreună cu „Academia-soră” de la Chișinău s-a implicat în organizarea unor dezbateri științifice și nu politice, „nădăjduind că într-un viitor cât mai apropiat vom fi împreună în noua casă pe care a făurit-o comunitatea europeană”.

Scopul volumului rezidă în reconstituirea și evaluarea academică, în baza surselor documentare, a împrejurărilor istorice, militare, politice, juridice, diplomatice, regionale și internaționale, sociale, culturale, demografice și confesionale ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus la 1812, precum și în urmărirea și interpretarea de o manieră convingătoare a evoluției istorice a acestui spațiu, din perspectiva secolului al XIX-lea – începutul secolului al XXI-lea. Consemnarea acestui act dramatic în istoria națională comportă, în esență, o dublă conotație: nu doar științifică și academică, dar și una educativă, de interes public, determinată de necesitatea depășirii interpretărilor unilaterale și tendențioase ale esenței actului din 1812.

Studiile științifice înserate în volum sunt ordonate în trei capitole. Primul capitol, intitulat *Preliminariile și consecințele războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru (Basarabiei) la Imperiul Rus în context internațional* însumează 18 articole științifice. Capitolul debutează cu studiul acad. Alexandru Zub de la Institutul de Istorie „Al. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei

Române, intitulat *Basarabia: periplu istoriografic*, în care se subliniază că ceea ce au realizat istoricii basarabeni, alături de colegii lor din România, constituie un capitol distinct și cu totul onorabil al istoriografiei postcomuniste care înalță statutul istoriei și al istoricilor în contextul regimurilor totalitare, de tranziție și democratice, la locul de onoare care i se cuvine. Academicianul Andrei Eșanu (Chișinău), în articolul *Ofensiva imperială rusă în Sudul și Sud-Estul Europei în secolele XVII-XIX (de la acțiuni sporadice și strategii militaro-politice)* subliniază faptul că din tratatele de pace ruso-otomane din această perioadă se desprinde ideea că diplomația rusă urmărirea nu numai accesul la Marea Neagră, dar și dreptul de intervenție în favoarea creștinilor din Imperiul Otoman, toate acestea oferindu-le posibilități de a se amesteca în treburile interne ale adversarului, iar în privința Țărilor Române – nu să elibereze, ci să le anexeze. Profesorul Pavel Parasca (Chișinău) în studiul *Țara Moldovei în geopolitica Rusiei în secolul XVIII-lea* aduce dovezi convingătoare privind politica de expansiune a lumii est – slave în Sud-Estul Europei încă din perioada premodernă. Constantin Ungureanu (Chișinău) dezbate chestiunea răpirii Bucovinei în anul 1775 și consecințele sale.

Câteva articole științifice semnate de consacrați istorici, formați în diverse școli istoriografice: Sorin Liviu Damian (România), Fatih Iyiyol (Turcia), E.V. Mezențev (Rusia), regretatul Ion Jarcuțchii (Chișinău), Stoica Lascu și Marian Zidaru (România) au adus argumente din domeniul diplomației internaționale despre negocierile și încheierea Tratatului, interesele marilor puteri în Balcani și rolul diplomaților străini în chestiunea dată. Au fost abordate și tratativele ruso-turce, și interesele britanice în lumina corespondenței diplomatice a Foreign Office-ului cu ambasada britanică din Istanbul din anul 1812 ș.a. Acestea sunt urmate de o reliefa-re a parcursului organizării administrative a Țării Moldovei sub ocupația militară rusă în perioada 1806 –1812 prin prisma controverselor de la curtea rusă, diplomația europeană și acțiunile din Divanul Moldovei de la Iași (studiu realizat de Alexei Agachi, Chișinău), ca să completeze sincronicele relatate lucrarea *Reacțiile Curții din Viena la politica expansionistă a Sankt-Petersburgului în Sud-Estul Europei la cumpăna secolelor XVIII-XIX* realizată în baza unor documente inedite din Arhivele de la Viena de către cercetătorul dr. Kurt Scharr de la Universitatea din Innsbruck, Austria. Elena Kudreavțeva de la Institutul de Istorie a Rusiei al Academiei de Științe a Rusiei s-a oprit în detaliu asupra subiectului *Pacea de la București din anul 1812: expansiunea Rusiei în Balcani*.

Deși istoricul din Rusia a menținut poziția oficială a istoriografiei ruse tradiționale, cercetătoarea a încercat să aducă în discuție și poziția noilor direcții și a noii școli a istoriografiei ruse contemporane în abordarea subiectelor de atare natură. Gheorghe Cliveti (România) a explicat „*Tăcerea Europei*” în chestiunea anexării Basarabiei de către Rusia, invocând drept probe argumente documentare din arhivele diplomatice internaționale, iar Vladimir Mischevca (Chișinău) a pus accentul pe anul 1812 – geneza problemei basarabene. *Aspecte politico-diplomatice*, subliniind faptul că o trecere în revistă a războaielor ruso-turce ne permite a constata că impactul lor a fost deosebit de grav asupra destinului istoric al românilor. Calculând anii de pace și cei de război, se observă că societatea a trăit sub amenințarea directă a armelor în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, aproape 50 de ani, și a constituit practic geneza problemei basarabene. În acele timpuri „...în vreme de pace Moldova era un târg pentru străini, în vreme de război a fost o tabără și un câmp de bătălie...”.

Două impunătoare studii pun accente pe marii clasici ai timpului și chestiunea Basarabiei în viziunea literaturii și a filosofiei. Academicianul Mihai Cimpoi (Chișinău) analizează anul 1812 în proiecțiile viziunare eminesciene, iar cercetătorul italian Davide Zaffi supune atenției subiectul spiritului românesc în perioada „autonomiei Basarabiei” în viziunile filosofului Constantin Noica.

Capitolul al II-lea, cel mai mare, cuprinde 30 de articole reunite sub genericul *Basarabia în sistemul Imperiului Rus. Politica imperială și mișcarea de emancipare națională*. Capitolul debutează printr-o amplă sinteză socio-economică prezentată în cercetarea savantului Demir Dragnev (Chișinău), intitulată *Evoluția regimului de dominație a Imperiului Rusiei asupra Basarabiei până la începutul anilor 1830 (aspecte din politica economică, socială și administrativă)*, care demonstrează eșecul politicii Imperiului Rusiei de a transforma Basarabia în vitrină a Balcanilor. Alți exegeți ai istoriei: Valentin Tomuleț, Pavel Cocârlă, Valentin Constantinov, Ion și Valentina Chirtoagă (Chișinău) scot în evidență un șir de alte probleme legate de reorganizările administrative din Moldova sub ocupația rusă; impactul anexării Basarabiei la Imperiul Rus; consecințele raptului teritorial pentru Basarabia; acțiunile acestuia asupra situației funciare din acea perioadă; protestele și revendicările populației în anii 1812-1828 ca reacție la politica imperială rusă; politica autorităților ruse de a coloniza sudul Basarabiei cu coloniști străini și situația creată în timp în urma acestor acțiuni ș.a.

O analiză a autonomiei limitate a Basarabiei o întreprinde istoricul Vladimir Morozan de la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg în studiul *Basarabia în perioada 1821 – 1828: cursul spre lichidarea dreptului la autonomie a ținutului*. Autorul, prin prisma noii istoriografii ruse și a unor documente inedite de arhivă, a încercat a demonstra tendințele reale ale politicii expansioniste a Imperiului Rus în întreg spațiul Balcanic, în Basarabia, iar Ilkka Liikanen (Finlanda) a prezentat un studiu comparativ al istoriei Basarabiei, a situației Balcanilor, într-un alt context, trasând o paralelă cu fenomenul recuperării a ceea ce a fost în Finlanda în perioada 1809 – 1917, subliniind rolul Marelui Ducat al Finlandei ca spațiu politic în cadrul Imperiului Rus și chestiunea formării națiunii finlandeze în atare condiții.

Basarabia și ieșirea Rusiei la Dunăre; sfârșitul războiului Crimeei, situația sudului Basarabiei, colonizarea sudului regiunii cu populație alogenă, politica de modernizare a României și Basarabia, sudul Basarabiei în ecuația schimbului teritorial impus României în anul 1878 (Al. Ghișa, C. Ardeleanu, Ion Solcanu, M. Cojocariu, D. Vitcu (România) sunt chestiuni care analizează și demonstrează prin materiale de arhive faptul că Rusia țaristă a gestionat, în stil de mare putere, evoluția evenimentelor militare și diplomatice circumscrise conflictului spre a se impune iarăși ca factor decizional în „balanța de forțe” continentală.

Contactele dintre basarabeni și românii din țara liberă, acțiunile României împotriva coteropirii Basarabiei și ecoul lor în opinia publică internațională, reacția elitei românești, sunt reflectate în studiul *Vechiul regat al României și Basarabia*, semnat de profesorul Ion Bulei (România), după care urmează un șir de studii tematice consacrate fenomenului contactelor și a legăturilor dintre românii de pe ambele maluri ale Prutului. Grație acestor contacte, ilustrate prin mai multe exemple de către istoricul Dinu Poștarencu (Chișinău), românitatea Basarabiei nu a fost pierdută cu totul. Subiectul legăturilor dintre români de pe ambele maluri deschide o pagină de provocări la discuții în chestiuni legate de menținerea și cultivarea limbii române, formarea conștiinței naționale românești, problemele culturii românești în Basarabia pe parcursul celor 200 de ani de la anexare.

Astfel, cunoscutul filolog Vasile Bahnaru (Chișinău), în *Meandrele culturii românești din Basarabia de sub ocupație țaristă*, invocând dimensiunea culturii de carte în Basarabia secolului al XIX-lea înregistrează că populația românească din ținut a rămas străină nu numai în raport cu viața spirituală a Rusiei, ci și cu modul ei de viață civică și adminis-

trativă. „Țăranul basarabean, respectând cu strictețe tradiția populară și religioasă, a știut să-și păstreze spiritul românesc, chiar și prin ignoranța culturii de carte ruse”. În completarea celor afirmate, studiul istoricului Gheorghe Negru (Chișinău) prezintă situația *Limbii române și politica de rusificare în Basarabia* analizând cu minuțiozitate etapele „legislative” ale încercărilor de lichidare a limbii românești de către administrația țaristă, concluzionând că această politică țaristă de rusificare, aplicată, de altfel, în toate provinciile naționale ale imperiului, a avut consecințe nefaste pentru limba, cultura și identitatea românească din Basarabia, dar, în mod paradoxal, a contribuit la consolidarea etnică românească și la apariția mișcării naționale în Basarabia, iar, în definitiv, la erodarea și prăbușirea imperiului. Alte două studii, semnate de Ilie Gulica și Diana Ețco (Chișinău), grupate sintetic în jurul problematicii evoluției învățământului laic și a celui ecleziastic în Basarabia, argumentează polemicile enunțate în studiile precedente.

Trei studii pot fi centrate pe evoluția sistemului legislativ și modificările din sistemul militar pe parcursul administrației țariste. Juristul Elena Aramă (Chișinău) întreprinde o analiză pertinentă a situației sistemului legislativ din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, invocând modificările impuse de sistemul legislativ rusesc și neconcordanța acestuia cu „obiceiul pământului” moldovenesc de care se conduceau proprietarii din Basarabia. Atitudinea autorităților țariste față de „obiceiul pământului” a fost inconsecventă și contradictorie. Introducerea legislației rusești în materie de drept civil a comportat grave schimbări în sistemul proprietății funciare, consecințele cărui fapt au contribuit și mai mult la riposta țăranilor și a elitelor funciare basarabene împotriva regimului.

O altă viziune de integrare mai lejeră a Basarabiei în sistemul administrativ rus, și anume calea integrării prin intermediul sistemului militar, a fost prezentată de Vitalie Ciobanu (Chișinău). Autorul, prin exemplele prezentate referitoare la comportamentul militarilor pe teritoriul Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea, introducerea unor legi privind reglementarea necesităților de aprovizionare ale militarilor, precum și prin staționarea veteranilor în ținut, demonstrează faptul că această cale reprezenta un jalon important în rusificarea și colonizarea regiunii. În polemică cu cele expuse a fost inserat studiul istoricului rus Vasiliu Kașirin care, în spiritul tradiției istoriografiei sovietice, vede aspectul pozitiv al „alipirii Basarabiei” la Imperiul Rus, invocând oferirea de către administrația militară rusă a păcii și stabilității în regiune în perioada zbuciumatelor războaie ruso-turce. Articolul rămâne însă a suscita

interes prin faptul că istoricul prezintă o sinteză a unei serii de documente inedite din arhivele rusești, referitoare la planurile militare strategice ale Statului Major Rus, cu trimitere la măsurile de protecție a Basarabiei. Concluzia autorului rămâne a fi contradictorie în ce privește partea introductivă a studiului, marcată, totuși, de umanism, subliniind că studierea „până și a planurilor militare strategice de circa 200 de ani vechime oferă posibilitatea excluderii repetării greșelilor și a tragediilor din trecut”.

Al III-lea capitol are menirea să ofere spațiu reevaluării problemelor istorice ale secolului al XX-lea trecând peste limita superioară a acestei controversate perioade. Cu genericul *Basarabia și coordonatele unității naționale românești, ale terorii bolșevice și ale postcomunismului democratic. Interpretări istoriografice contemporane*, capitolul al III-lea însumează 28 de lucrări științifice semnate de unii dintre cei mai reputați istorici din diferite centre de cercetare științifică naționale și internaționale și poartă amprenta unor reconsiderări postcomuniste despre ceea ce s-a petrecut cu adevărat în comunism. Academicianul Dan Berindei (România) deschide capitolul prin alocuțiunea intitulată *Academia Română și Basarabia*, urmat fiind de studiul regretatului Gheorghe Buzatu (România) care invocă viziunea lui Nicolae Iorga asupra raptului Basarabiei la bicentenarul acestuia.

În ansamblu, lucrările prezentate în ultimul capitol, *de jure* și *de facto*, rescriu istoria națională prin prisma repercusiunilor asupra societății basarabene a actului efectuat la 16 mai 1812. Istoricii români dar și din afara spațiului românesc, instrumentând metoda construcției și deconstrucției stereotipurilor, au reevaluat activitatea unor personalități marcante și a unor evenimente majore din istoria Basarabiei, precum Ion Nistor (Paul E. Michelson); Ioan Pelivan (Malgorzata Willaume); Alexandru V. Boldur (Ioan C. Popa), chestiunea Basarabiei și unirea cu România (Ionuț Cojocaru); evoluția Basarabiei în cadrul civilizației românești interbelice (Nicolae Enciu). Istoricul de la Universitatea din Letonia, Riga, Eriks Jecabsons, a insistat asupra reflectării chestiunii *Relațiilor româno-letone în perioada interbelică: (contextul Basarabiei)* centrându-se pe istoria Letoniei prin reliefarea unor adevăruri ce pot fi plasate în plan comparativ, ca puncte de reper, pentru istoria noastră națională.

O suită de materiale dedicate celor mai dificile teme: formarea RASSM (Ion Șișcanu); foametea din RASSM (Stanislav Kulcički); anul '40 în istoria RSSM (Alberto Basciani, Mariana Țăranu); aspecte din viața politică a Basarabiei în timpul regimului Antonescu (Pavel Moraru), chestiunea Basarabiei și

contradicțiile sovieto-române în contextul general al împărțirilor teritoriale și a relațiilor dintre URSS și Germania (Leonid Ghibeanschi); presa din RSSM și cooptarea acesteia în sistemul de propagandă după cel de-al Doilea Război Mondial (Mariana Bagrin); manifestări de rezistență antisovietică și anticomunistă în RSS Moldovenească după moartea lui Stalin (Mihai Tașcă) ș.a., vin să completeze tabloul distinct al secolului al XX-lea prin ferocitatea și duritatea evenimentelor alimentate de marile puteri. Un alt grup de lucrări se referă la problema identității naționale a populației românești din Moldova sovietică în anii '60 (Alexandru Stîcalin); campaniile antiromânești din RSSM în anii '60 – '80 (Elena Negru); discursul identitar din Republica Moldova în plan general (Dan Dungaciuc); chestiunile războiului din Transnistria și a premisele reintegrării localităților din stânga Nistrului în cadrul Republicii Moldova (Valeriu Cușnir) ș. a.

O sinteză trecută prin reflexe istorice și cultural-ideologice a imploziei URSS și definirea coordonatelor istorice ale Republicii Moldova din perspectiva celor 200 de ani de istorie este întreprinsă de Gheorghe Cojocaru (Chișinău), care afirmă că „fără o analiză științifică profundă și nepărtinitoare a dimensiunii actului politic și militar din 1812 și a consecințelor acestuia va fi dificil, dacă nu imposibil de a înțelege și de a judeca la justa valoare semnificația actelor istorico-politice ulterioare și anume cele din 1918, 1940 și 1991, de a aprecia locul și rolul lor în evoluția noastră istorică. Ieșirea din anonimul celor 200 de ani de istorie a impus un preț greu, s-a construit anevoios, cu sânge, cu jertfă și disperare, cu credință și încredere, printr-un efort continuu. La 200 de ani distanță de la începuturi-

le periplului său prin istorie, Basarabia de altădată, Republica Moldova actuală, își regăsește libertatea internă, vocea distinctă națională, ca și vocația democratică europeană. Este exact ceea ce Moldova trebuie să aleagă din cei 200 de ani de istorie, dacă este, și trebuie să fie, pregătită pentru un nou început”. Abia în condițiile libertății de expresie și gândire s-a încercat să se analizeze evenimentele și să se propună o viziune academică credibilă pe plan național și internațional asupra a ceea ce a însemnat raptul Basarabiei la 1812.

Cert e că 1812 a fost anul în care s-a rupt firul istoric al teritoriului dintre Prut și Nistru, iar povara acestor consecințe o purtăm și astăzi. Ceea ce au încercat savanții să realizeze în volumul academic prezentat este să reînnoade firul istoric și să găsească soluții pentru problemele concrete cu care se confruntă astăzi societatea. Stăruirea asupra temelor dureroase din istoria noastră permit acceptarea trecutului, educarea personalității concepute ca un individ liber autonom, independent de o lume pe care o influențează fără să o determine, conștient de sine în istorie, solidar cu lanțul timpurilor, incapabil să se conceapă izolat de evenimentele trecutului. Prin analizele făcute istoricii își pot aduce contribuția la capacitatea țării de integrare într-o lume europeană. Dar este mult mai important ca această contribuție să fie utilă celor care iau decizii politice. Lucrarea poate fi numită monumentală și cu siguranță va avea un impact științific important asupra istoriografiei naționale și a celei internaționale, oferindu-i repere explicative examinate și verificate prin prisma rigorilor academice avansate, în speranța că discuțiile sale vor stimula realizarea unui consens istoriografic asupra istoriei noastre naționale.

Mihail Petric. *Iarnă la Chișinău*, u/p, 59,5 × 120 cm, 1963. Din colecțiile MNAM